САХА СИРЭ
ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ УЛУУҺУН ХАҺЫАТА.

ХАҺЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЬЫ 18 КҮНҮТТЭН ТАХСАР.

№ 44 (7997). ✦ 1996 сыл муус устар 11 күнэ. Чэппиэр. ✦ Сыаната — 1984 солкуобай.

ДЕПУТАТ БЫҺЫЫТЫНАН ҮЛЭМ, СОКУОННАРГА САНААЛАРЫМ

Мин 1989 сылтан ССРС Үрдүкү Сэбиэтигэр үлэлиэхпиттэн ыла бэстэйээннэй профессиональнай торукка олоҕуран үлэлиибин. Очтодортон билиҥҥэҥэ диэри сокуоннас комитетыгар, ССРС Үрдүкү Сэбиэтигэр хос комитет председателинэн, Саха Республикатын Государственнай Мунньаҕын Бэрэстэбиинэлэрин Палататын комитетын председателинэн үлэлиибин.

Ардыгар лаҕыччы олорон эрэн сокуон барылын суруйаҕын. Сорохтор, ардыгар үрдүк сололоох да чиновниктар, Бэрэстэбииттэлээр Палаталарын депутаттарын сессияттан сессияҕа диэри эрэ үлэлиир курдук саныыллар. Дьэ ол да иһин журналистар, телевидение үлэһиттэрэ Республика Палататын мунньаҕар кэлэн мустан баран астымматы бараллар. Манна диэн эттэххэ, Республика Палататыгар, суһуҥунэн, сылга икки эрэ сокуон ылыллар: бюджет уонна нолуок сокуоннара, ону даҕаны Бэрэстэбииттэллээр Палаталарыгар илдьи ырытыллан ылыска ууруллан киирэллэр. Вице-президент отчуотун курдук, онтон да атын сытыы боппуруостары Республика Палатата тоҕо эрэ көрүөн баҕарбат. Ити барыта палата дьаһалтатыттан уонна тус депутаттартан тутулуктаах.

Онон этиэм этэ — туох баар сокуоннар Бэрэстэбииттэлээр Палаталарын иһинэн барар. Тахсар сокуоннар Саха сирин Конституциятын уонна Россия федеральнай сокуоннарын кэһиэ суохтаахтар. Оттон Саха сирин Конституцията Россия Конституциятын барыта 17 ыстатыйатыгар сөп түбэспэт. Онон Сахабыт сирин Конституциятын тутуһан федеральнай сокуоннары кэһии түбэлтэлэрэ үөскээн тахсыах курдуктар. Аны Россия биир кэлим систэмалаах Прокуратурата болдомуочуйата улаатан, үөһэттэн сокуону араҥаччылыыр хараҕынан сабардаан турар. Онон Бэрэстэбииттэлээр Палаталарын депутаттара ардыгар оруобуна хобордооххо эргитэ сылдьар собо курдук буолан ылаттыыбыт.

Ити этиллибитин таһынан сокуон кэдьүүстээх. Саха сирин усулуобуйатын учуоттуур уонна карчынан хааччылыылаах буолуохтаах. «Сүрэх баҕарарын сүһүөх кыайбат» диэн саха өһүн хоһооно баар. Манна сүрэх оруолун депутаттар толоробут, оттон сүһүөх оруолун правительство толорор. Төһө эмэ социальнай хаһысхалаах сокуоннары ылаттыа этибит да, правительство кыайан харчыны булбат уонна ооорбот буолан таннары соһо сытар.

Россия «Ветераннар» тустарынан сокуона 350 млрд. солкуобайынан хааччылыахтаах. Ол да кыаллар тура суох турар. Баара-суоҕа учууталларга аннык биир сокуону ылбыппытыгар (350 млрд.) правительство соһуллан хаалла. Ол оннугар «Саха-Находка», «Крым-Саха», «Кредо», «Саха дьиэтэ», «Агротекс» элбэх ахсааннаах баанкарынан Саха сирин сүһүкэн миллиарда солк. суумалаах харчыта арҕаа, соҕуруу баран коррупция илиитигэр киирдэ. Даллаҕа даҕаны Россия быраабы харыстыыр органнара биһиги үрдүк сололоох үлэһиттэрбитинэн дьарыктаналары оҥосто сылдьыахтара дуо.

Билигин палата инвестиционнай фонд бюджетын көрө сылдьар. Онно Суворовскай училище тутуутугар 70 млрд. солк. көрүллүбүт, «Комдрагмет» хонтуоратын тутуутугар 125 млрд. солк. көрүллүбүт. Суворовскай училище тутуллуутун кэнниттэн кини үлэһиттэрин аһатыыга-таҥыннарыыга олохтоох бюджеттан сыллата элбэх миллиард солк. барара буолуо. Саха сиригэр Грачев улахан ноҕоруускалы сүктэрдэ. Уонна бу училище ИДьМ юридическай институтун кытта мэһэйдэһэрэ буолуо дии саныыбын, тоҕо диэтэххэ, Саха сирин үбүн түгэҕэ дэстэр. Оттон «Комдрагмет» дьиэтэ, дуогабар түһэрсэ илик буоллахтарына, бу ыраахан кэмигэ тулуйан да көрүө этэ.

Сокуоннас комитета Государственнай Мунньах палаталарын түөрт халыыг регламенын, народнай депутаттар статустарын, Государственнай Мунньах Конституцияҕа уларытыылары киллэрии туһунан сокуоннары, депутатскай этика, мандатнай комиссия, Бэрэстэбииттэллээр Палаталарын комитеттарын уонна комиссияларын туһунан балаһыанньалары ыраас илиистэн саҕалаан суруйбута.

Хонтуруолунай комитет туһунан сокуону олох сагардан оҥорбута уонна эссе биирдэ сагардаары сылдьар. Правительство туһунан сокуоҥҥа 18 көннөрүү киллэрбитэ. Профсоюзтар, государственнай сулууспалаахтар, баһаарынай куттала суох буолуу, саа, этиилэри, суруктары, үҥсүүлэри көрүү бэрээдэгин, арыгыны оҥоруута, атыылааһыныгар уонна киллэрииҥэ-таһаарыыга государственнай монополия тустарынан сокуоннары оҥорбута. Ону таһынан сүүрбэччэ уураахтары ылбыта. Бу үлэлии олорон сүүрэн таксан бынбардааччыларгын кытта көрсүһэ охсоҕуп. Бэрэстэбииттэллээр Палаталарын депутата Конституция быһыытынан, Саха сирин бары бынбардааччыларыгар отчуоттуохтаах. Дьиҥинэн, талыллыбыт эрэ уокуругар сылдьыахтаах диэн торҕуттэн сыыһа өйдөбүл. Тус бэйэм Хаҥалас уонна Горнай улуустарыгар субу-субу тахсабын. Мирнэй, Амма, Чурапчы улуустарыгар сырыттым. Бензин, командировочнай харчы тиийбэт кутталлаах. Хаҥалас улууһун дьаһалтатын баһылыга Абрамов Валерий Степанович сороҕор хаһыык нэһилиэккэ тахсан кэлбиппин бэйэтэ да билбэт. Депутаттарын кытта үлэтэ мөлтөх, котүмэх, былаан оҥостубат. Улуус нэһилиэктэрин дьаһалталарын баһылыктарын, Улуус депутаттарын Мунньахтарыгар, эппиэттээх дьаһалларга былааннаан ыҥырбат.

Бэйэм сэрэйэн көрөн туоһулаһан тахсаҕын. Дьаһалта баһылыгын солбуйааччыларын, атын үлэһиттэрин кытта сибээспин тутабын.

Горнай улууһун дьаһалтатын баһылыга Васильев Петр Иннокентьевичы кытта сибээспит үчүгэй. Кини үлэтэ лоп-бааччы, барыта былаан быһыытынан, этиэм этэ — опыттаах үлэһит үлэтэ хараххa быраҕыллар.

Телевидениеҕа сэттэтэ, радиоҕа уонтан тахсата этии оҥордум. Бары улуустар хаһыаттарыгар икки улахан уонна республика араас хаһыаттарыгар уон үс ыстатыйаны суруйдум.

Комитет барыта 42-тэ мунньахтаата, 160 суруk киирдэ, онтон 26-та коллективнай. Барытыгар эппиэт бэрилиннэ: правительствоҕа 4, ситэриилээх органнарга 82 уонна автордарга. 1994 сыллаахха 2180, 1995 с. 120, 1996 с. 30 киһини приемнаата.

Билигин комитетынан уонна палатанан көрүллээрисэ сокуоннары ырытыам этэ. Аан маҥнай Государственнай Мунньах депутатын статуһун сокуонун барылын кыһыл илиибинэн суруйбут буолан, онтон саҕалыым. Бынбардааччылар депутаттар туох привилегиялаахтарын улахаҥҥык интэриэһиргииллэр.

Боростуой дьонтон таһынан икки привилегия баар.

Эппиэттээх дуоһунаска үлэлии сылдьарым быһыытынан, холуобунай эппиэтинэскэ Саха Республикатын прокурорун хоҥула, палата сөбүлэҥэ суох тардыллыбаккын диэн. Маны сорохтор холуобунай эппиэтинэстэн босхолооһун курдук өйдүүллэр. Дьиҥэ, оннук буолбатах. Өскө депутат буруйа дакаастаннар буоллаҕына, палата эппиэккэ тардарга хайаан да сөбүлэһиин биэриэхтээх. Ол гынан баран, Россия Госдуматын практикатыгар буруйдааҕы хаххалааһын баар, оттон Саха сиригэр оннук тахса илик. Өскө бу институту Саха сиригэр суох да гынар буоллахха, мин тус бэйэм сөбүлэһиэм, тоҕо диэтэххэ, Конституция иннигэр бары тэҥнэр.

Депутат «босхо» котүүтүн проблемата. Финансовай ортунэн көрөр буоллахха, хас котүү аайы Государственнай Мунньах счетуттан харчы тутуллар. Онон босхо диэн аатырбат. Оттон хамнастара сорох АО, ФК баанкар, фоннадар салайааччыларын хамнастарынааҕар 2-3 төгүл кыра. Улуустар баһылыктарын, министрдэр да хамнастара биир оннук кыра. Баая специалиһын, фонд болдомуочуйаһын хамнаһыттан улахана суох. Дьэ, санаан көрүҥ, бу кэннэ Саха сирин салайса, сайыннара ханнык өйдөөх киһи тыллаһыай?

Хаҥалас улууһун дьаһалтатын баһылыга депутаттарга накаһы биэрииҥ тэҥнэриэххэ, «доставала» — булар-талар дьон оҥостуохха диир. Бу урукку партия райкомун секретарын ирдэбилинэн сөп. Оттон билигин рыночнай олох буолбута ыраатта, онон хайдах да табыллыбата буолуо.

«Государственнай Мунньах» туһунан сокуоҥҥа тохтуом этэ. Бу олус уустук сокуон, бэрт элбэх специалист кини барылын оҥоруута үлэлээбитэ. Онон улахан эририйэн-мускууруунан төрөөбүтэ. Икки палаталаах парламент биһиэхэ уонна Татарстаҥҥа эрэ баар.

Бу сокуону даҕаны Саха сиригэр эрэ буолбатах, Россияҕа, ону ааһан, аан дойду специалистара үөрэтэ сылдьаллар. Ол курдук, Германия, Канада улахан политологтарын кытта бииргэ үлэлии сылдьабыт.

Мин тус бэйэм санаабын этэбин. Бу сокуоҥҥа ситэриилээх уонна бэрэстэбииттэллээх былаас балансалара кэһиллэр. Ол курдук, Государственнай Мунньах Президент институтун суох оҥоруон, итэҕэйбэт буолуутун биллэриэн сөп. Оттон Президент оннук ыаҕа суох.

Президент сокуоҥҥа илии баттаабат. Өскө «вето» уурдаҕына, холбоһуктаах мунньахха киллэрэн ылан кэбиһиэххэ сөп. Онон Саха сирэ парламентскай республикаҕа чугас турар. Кэлин бу балаһыанньа көнүөн, ситэриилээх уонна бэрэстэбииттэллээх былаастар күүстэрэ тэҥниэн наада.

Аан дойду практикатыгар федеральнай государстволар эрэ икки палаталаах парламеннаах буолаллар. Канада, ГФР, Россия, о.д.а. Саха сирэ федерация буолбатах, онон республика палатата улуустар бэрэстэбииттэлэриттэн турар кэдьүүһэ наадата суох. Аныгы ыҥырыыттан (созывтан) 72 депутат баар буолуохтаах. 2,5 сыл үлэлээн баран олох чопчу этиэм этэ — бу олох кэдьүүһэ суох. Бу ыраахан олоххо олус элбэх үп-ас, харчы ороскуоттанар. Биһиги республикабытыттан 2-3 төгүл улахан уобаластар биирдии палаталаах дьоҕус парламеннаахтар. Оттон бастайааннай төрүккэ дьоҕус, аҕыйах үрдүкү квалификациялаах депутаттар эрэ үлэлииллэр.

Сылтан-сылын аайы Россия элбэх ахсааннаах федеральнай сокуоннары ылан иһэр, ол аайы субъектар — республикалар, уобаластар, кыраайдар — сокуону таһаарар эйгэлэрэ кыараан иһиэ. Онон этиэм этэ: аныгы ыҥырыыттан биир палаталаах парламеҥҥа көһүөххэ диэн.

«Правительство» туһунан сокуоҥҥа тохтоон ааһыам. Сокуон барыла правительствоҕа оҥоһуллан киирэн баран, Бэрэстэбииттэллээр Палаталарыгар хаттаан көрүөтэ оҥоһуллубута. Саамай дьиктитэ диэн Саха сирин правительствота государственнай былаас саамай үрдүкү органыгар киирбэт. Тоҕо диэтэххэ, Саха сирин Президенэ ситэриилээх былаас саамай үрдүкү дуоһунастаах сирэйэ. Онон правительство баһылыга дойдулар икки ардыларынааҕы дуогабарга илии баттааһына юридическай ортунэн сыыһа буолар. Саха сиригэр билигин икки ситэриилээх былаас баар курдук. Маҥнайгынан, Президент уонна кини көмөлөһөөччүлэрэ, иккиһинэн, правительство. Онон Саха сирин правительствотын баһылыга дьиҥнээх былааһа суох.

Президент уонна правительство баһылыгын болдомуочуйаларын болдьохторо сөп түбэспэттэр. Ити этиллибиттэртэн сиэттэрэн, бюджет сокуонун Государственнай Мунньах көрүүтүгэр киллэриллэригэр бэрт элбэх бутууру таһаараллар.

Манна даҕатан эттэххэ, вице-президент болдомуочуйата олох да табыллыбатах. Онон аныгыскы бынбарга Конституцияны уларытар түбэлтэҕэ вице-президент институтa суох буоллаҕына сөптөөх да буолсу. Вице-президент Штыров В. А. Президент уонна правительство тустарынан сокуоннары оротуһан кэһэ сылдьар, хаһан да билсибэтэх да, аахпатах да быһыылаах. Кэлин кэмҥэ правительствоҕа олус элбэх ким-туга биллибэт департамент тэриллиннэ. Правительство структурата Государственнай Мунньах сөбүлэҥэ суох уларыйыа суохтаах этэ.

Правительство Председателэ Кайдышев Ю. В. бэйэтин дьаһалынан болдомуочуйаттан таһынан министри анаан сыратта. Правительство туһунан сокуон баарын билбэт курдук.

«Народнай депутаттар Государственнай Мунньахха бынбардарын» туһунан сокуон хаста да уларыйда. Ол курдук, кэлин Конституционнай суутунан депутатка кандидаты туруоруута бастайааннай олорор сиригэр уонна прописканан хаарчаахтааһын баарын котүртэрэн, сокуоҥҥа саҥа уларытыылары киллэриллиннэ.

(Бүтүүтүн 3 стр. көр).

Хайахсыкка сылдьан...

Манна улуу олоҥхоһуттар олорбуттара. Хас биирдии нэһилиэк кэрэхсэнэр историялаах, дьоһун манны дьонноох. Ону үүнэр көлүөнэҕэ билиэрэ сатыаххын. Ол барыта өбүгэҕэ, аҕа көлүөнэҕэ ытыктабыл, төрөөбүт сиргэ сүгүрүйүүнү, үүнэр ыччакка үрдүк ис тарбаһыыны иитиэхтиир.

Умнуллубат киһибит В. Ф. Ермолаев «Чурапчы олоҥхоһуттара» диэн кинигэтин маҥнайгы түмүктээбитин саҕаттан: «Чурапчы Саха сиригэр олоҥхолооһун биир саамай өрөгөйдөөх сайдыбыт улууһа буолара». Ордук элбэх олоҥхоһуттаах нэһилиэктэргэ бастатан Хайахсыты киллэрбиттэр.

Үчүгэйдик саха уһулуччулаах олоҥхоһуттарын кэккэтигэр Өлөөдөнү ааттыыллар. Кини XIX үйэ иккис аҥарын дьиҥнээх олоҥхоһута Хайахсыкка үөскээбитин билиэтиниллэр. Бахсы киһитэ Дьүлэй Бүөкээн «Билбит-көрбүт» диэн кинигэтигэр таһаарбыт чабыргахтар Өлөөдө үрдүк аатын үйэтитэн хааллара быт:

Олоҥхоһут Өлөөдө курдук
Улуу олоҥхоһут киһи
Орто туруу дойдуга
Үөскүү-төрүү илик саналааҕынан...

Эмиэ Хайахсыкка дойдулаах Иннокентий Гурьевич Теплоухов—Тимофеев (1879—1963 сс). 14 саастыгар уруугу олоҥхолооһун сүүсчэкэ киһини кэрэхсэтэ. «Куруубай хааннаах Кулун Куллустуур» диэн олоҥхону үстэ бэчээттэммитэ. Итиниэхэ өссө 1906 сыллаахха Аммаҕа үөскээбит сахаттан нуучча киһитэ Виктор Николаевич Васильев (1877—1930 сс.) Беттлингк алфавитынан суруйбута. Ити сахалыы суруйуу 1916 сыллаахха Санкт-Петербург куоракка «Норуот айымньытын холобурдара» диэн серияҕа түһэн кинигэнэн тахсыбыта, ол эрээри саха ааҕааччыларыгар тиийбэтэҕэ. 1958 сылга эрэ олоҥхо Дьокуускайга бэчээттэнэн нууччалыы кинигэ таргамнъыта биһиргэммитэ. Ити кэмтэн Теплоухов—Тимофеев уһулуччулаах олоҥхоһут буолара дьэ биллибитэ, кырдьык баран чинчийэр буолбута.

Чинчийээччилэр «Кулун Куллустуур» саха биир бастыҥ олоҥхото буоларын, атын тылларга тылбаастаммытын бэлиэтээбиттэрэ. Ол да иһин 1985 сыллаахха Москваҕа Советскай Союз норуоттарын эпостарын сериятыгар олоҥхо сахалыы-нууччалыы тексэтэриниэн (А. А. Попов уонна И. В. Пухов тылбаастарынан) бэчээттэммитэ, Союз ааҕааччыларыгар тиийбитэ. Билигин саха олоҥхотун сэгээрии аан дойду таһымыгар тахсыбыта саха тыллааххэ киэн туттуунуу үөскэтэр. «Дьулуруйар Ньургун Боотуру» тылбаастаабыт Жан Карро «Кулун Куллустууру» эмиэ француз сахалар баҕаланар диэни билиэрэн турар.

Ассоциация нэһилиэктээҕи сэбиэтэ. Ааспыт сылларга норуот педагогикатын ассоциациятын улуустааҕы сэбиэтэ уһуйааннарга тирэҕирэн үлэлээбитэ, Уһуйаан үгүс энтузиастара норуот педагогикатын туһаныыларга республикаҕа тиийэ биһирэннэр; опыт бүөлээн тарҕаннар. Быйыл ассоциация улуустааҕы, нэһилиэктээҕи сэбиэттэригэр үөрэҕирии үлэһиттэрин таһынан атын салаалар, общественнай тэрилтэлэр бэрэстэбиитэллэрэ кыттар буоллулар. Оннук эрэ буоллаҕына ассоциация (холбоһук) дэнэхтээх, түмсэн үлэлээһин тахсыахтаах. Сыл бастакы кварталыгар ассоциация сэбиэттэрэ Болтоҥоҕо (председатель А. Г. Слепцова), Хайахсыкка (Т. Н. Пруденская), Хатылыга (Р. В. Федорова), Хоптоҕо Дириҥэр (Т. Б. Далбаева), Сылаҥҥа (Е. Д. Макаров), Алаҕар-ҕа (Т. Н. Хомутова) биллэр-көстөр үлэлээтэхтэр. Кинилэр олохтооҕу дьаһалта, интэрнээтээх салаалар салайааччыларын өйөбүллэригэр тирэҕирэллэр. Үгүс нэһилиэктэргэ, улуус киинин оскуолаларыгар, уһуйааннарыгар ыытыллыбыт аҕаларга аналлаах кэпсэтиилэр, конференциялар, көрсүһүүлэр суолталара улахан. Маннык үлэ салгыы ийэлэргэ, эһэлэргэ, эбээлэргэ эдэр дьиэ кэргэҥҥэ тарҕанар. Кулун тутарга улууска социальнай педагогтарын ассоциациятын кыттыылаах семинардара Хайахсыкка буолла. Онно «Омук педагогикатын оҕону иитиигэ» диэн темаҕа дакылааты Инитилэр, социальнай педагог, ассоциация нэһилиэктээҕи сэбиэтин председателэ Т. Н. Пруденская үлэтин билиһиннэрдэ.

Тамара Николаевна социальнай педагог буолуохтуттан төрөппүтү кытта үлэни саҥаттан тэрийэ сылдьар. Ийэлэри, аҕалары, эбээлэри уонна эһээлэри кытта ыалдьыттаан үлэлииргэ ылсыбыт. Дьоро киэһэ, аһаҕас дьарык, конференция, конкурс, чинчийии курдук ыйыы көрүүлэри киллэртээбит.

Ааспыт кварталга нэһилиэккэ ассоциация сэбиэтин тэрийэн, норуот педагогикатын дьиэ кэргэҥҥэ тиэрдиигэ тиһигин быспакка үлэлээтэ. Учууталлар түстээх теманан төрөппүттэргэ дакылаат оҥороллор. Өбүгэлэр үгэстэрин сөргүтэн, үөрэнээччилэр, төрөппүттэр күрэхтэһиилэрэ, оһуокай таһаарыыга конкурс тэриллэр. Дьиэ кэргэн буклеттарын оҥорон, кулүөкэлэр ситимнэрин көрдөрөллөр, айымньыларын билиһиннэрэллэр. Онно үрдүкү кылаастар үөрэнээччилэрэ, кыраас салайааччылара, төрөппүт бөлөҕүгэ кыттаар.

Олунньуга «Аҕа баһылык иитээччигэр» түмсэн үлэлиир ордуга биллибит. Аҕалар уруокка сылдьыбыттар, кабинеты оҥорсубуттар, кинилэр оҕону иитиигэ оруоллара үрдэтэр сыаллаах конференцияҕа, эһэлэргэ «төгүрүк остуол», уһуйааҥҥа аҕалар күннэрэ, нэһилиэккэ күтүөт буолан олохсуйбут аҕалар көрсүһүүлэрэ, аҕалар, уол оҕолор конкурстара, күрэхтэһиилэрэ ыытыллыбыт. «Аҕалар сүбэлэрэ» диэн бөлөх тэриллибит. Аҕалар оҕону хайдах иитэллэрин видеоҕа устан көрдөрбүттэр. Ийэлэргэ, эбээлэргэ, эдэр дьиэ кэргэҥҥэ эмиэ түстээх чолүүлэ ыытыллар уонна ыытыллара былааннанар.

Семинар кыттыылаахтара Т. Н. Пруденская айымньылаах үлэтин, байҕатигэр кабинет тэрилтэтин биһирээтилэр, киһи педагог быһыытынан категориятын үрдэтэр сөптөөҕүн бэлиэтээтилэр.

«Эбээ, эһээ үөрэҕэ». Итиннэк ааттаах аһаҕас дьарыкка 7 эбээ уонна эһээ сиэннэриниин кэлбиттэр. Бары сүргэлэрэ көтөҕүллүбүт, сэбэрэлэрэ сырдаабыт, үгүстэр сахалыы таҥастаахтар. Плакаттар суруктара ону ситэрэн биэрэр курдуктар: «Кырдьаҕастан алгыһын, эдэртэн эйэтин ыл», «Кырдьаҕаһы хаһаахха кэлбэ сылдьан сүбэлэт».

Тамара Николаевна эбээ, эһээ диэн тыллар суолталарын, дэгэттэрин быһаарар. Итилэри саха айылгыта тыынымааҕымсытан, айылгаҕа сүгүрүйэн туттара да ааннара буолбатах: Өлүөнэ эбэкэм, Амма эйэм, Чаҕыр Эбэтэ. Байанайы, уот иччитин «эһэкам» диэллэр. Онно даҕатан, ыгырыылаахтары билиһиннэрэр, тыл этитэр.

Лукина Мария Николаевна эбээ буолар туох уратылааҕын кэпсиир: «Эппиэтинэс үрдүүр, холобур буолаҕын». Сиэннэрин иискэ үөрэтэр. Саҥа тэриллибит кабинеккэ бэйэтэ тикпит этэрбэһин, оһуордаах оноһуктарын бэлэхтиир. Итинник этэрбэһи сиэннэригэр тикпит. Сиэнэ Сардаана Угарова эбэтин туһунан ырыа ыллаата.

Диодоров Василий Павлович, сэрии ветерана, уһанар- дьарыктаах, онно сиэнин уһуйар, хабылык, хаамыска оҥорон аҕалбыт: «Бэһиги былыр маннык оонньуур этибит. Көрө сырыттыннар».

Фофанова Анастасия Петровна өссө 44 саастаах эбэ буолбут. Эмиэ кэпсэтэ, ыллаан ийитин нэрдэ, оҥорбут сыахайдарын көрдөрдө, бэлэхтээтэ.

Поисеев Василий Николаевич 71 саастаах, икки кэргэниттэн 14 оҕолоох, 20 сиэннээх. Уон икки оҕото ыал буолбут. Сиэннэрин бултуурга, саатынан сэргэстээх буоларга үөрэтэр, айылҕаны харыстыырга уһуйар. Бэйэтэ оҥорбут мас ыскаахтарын, оҕустарын, ньирэйдэрин аҕалбытын биэрдэ.

Иванова Аграфена Игнатьевна 13 сиэннээх, 4 хос сиэннээх өбүгэ эбээ. Икки игирэ сиэнинниин кэлбит. Сарыы таҥас ааныгар кэтиилэрин кэпсээтэ, аны оннугу оҥорбот буолбуттарыгар хомуйн биллэрдэ. Бэйэтэ тикпит сарыы үтүлүгүн бэлэхтээтэ.

Борисов Петр Петрович—бастыҥ дьиэ тутааччы. Дьиэ тутарга миэстэни хайдах талары, хаҥнык сиэрэ туохху тутуһары сүбэлиир: «Аһылаах түһэрэн баран уоту алаадьынан, салааматынан аһаталлар, арыгын—абааһыны иһатар-ас. Тутуу маһын саҥардык олорон турар кэмнэр алдьатар—кэрэтэлээһ. Тбалы үлэ киһи—сиэр-майгы сатарыйыыта. Бэйэтэ, телевизортан ойбут бүтүгэс курдук-та. Биһиэхэ телевизортан ойбут бүтүгэс курдук ыйдэ...»

Петр Петрович «Дьиэлэри дьэндэттим» диэн бэйэтэ суруйбут хоһоонун ааҕан иһитиннэрдэ, сыахай кэтэ сурайбут холлоонун ааҕан иһитиннэрдэ. «Оҕону от охсорго үөрэтии—олус үчүгэй», «моксуо былчыҥы сэтэ үөрэтии—олус үчүгэй», «моксуо былчыҥы сэгэ», «кыыһаран»,—диир кырдьаҕас. Оҕолорго моксуо, көрсүөх ойуун оҥорон аҕалбыт.

Евграфова Мария Степановна норуот үөрэҕириитин туйгуна, эбээ, эһээ үөрэҕэ туох уратылааҕар тохтоото: «Кинилэр дууһалара ордук уйан, таптыыллара. «Кинилэр дууһалара ордук уйан, таптыыллара. Сиэннэрин ийэлэрэ. уһуйуулара оҕоҕо тиийимтиэ». Сиэнин уутар ырыатын иһитиннэрдэ, сиэнэ Анджела Кулмина эмиэ ыллаата.

Ити курдук эбээ, эһээ үөрэҕэ ырыаннан иттэ. Бырааттар сааналара ыраатын, ырыалара сырдыгын. Кинилэрэ көрө-истэ олоруохха астыгын.

Саамай кыра эбээлэр, эһээлэр кэлээннэрин ситэрэн, Саҥалары ситэрэн бэрдэ, аһаҕас дьарыгы маннык тиһэх сыаналарынан түмүктээтэ:

Биһиги дьаҕыдаах дьон буоламмыт
Эбээ, эһээ дэтэбит,
Алта уон саастытын ааһаммыт
Сиэннэрбитин сиэттибит.

Педагогическай үлэ ветерана, ассоциация Алаҕардааҕы сэбиэтин председателэ Татьяна Николаевна Хомутова дьиҥ сахалыы санаата манна истэн ылламмытын этэ. Дьэ, кырдьык, уйаламмыт түөлбэтигэр омук тыла тулуктаһар эбит.

Түмсүүнү сайыннаран иһиэххэ. Үүнэр көлүөнэбит иитиллэн тахсыытыгар дьиэ кэргэн быһаарар оруола сүтүөхтээҕэр өссө улаатар. Дьэ, ити сүүнэ эппиэтинэһи төлөрөргө билиҥҥи дьиэ кэргэн төһө бэлэмнээҕий, киһи педагогическай культурата итиниэ төһө дьүөрэлээҕий?

Үчүгэй холобуру мэлдьэспэккэ эрэ, кыларыйан турар кырдьыгы туоруору этэргэ тиийиллэр: культурабыт ити өртүн уонсай таһыма намыһах. Дьэ, холобура, арыгылааһын диалийиитин, итиниэ эдэр дьон кырдьаҕастыык, оҕолуун-дьахтардыын сутуллууну да ылан көрүөххэ. Ити урут сахаҕа суох, хайаан эрэ тастан киирбит сутугар ас киһи этигэр сылыаҥ эрэ кэбирэтэрэ, майгытын-сигилитин эрэ сатарытара буолуо дуо? Арыгы тууйуутуруу, туймааҕын оҥуугу халыырга, кэскилин толкотун түөрэҥнэтэргэ кэмэлээх. Биитэр телемания тарҕаныытыныылыахха. Итилэр дьиэ кэргэҥҥэ дугуйданар содуллара төһө-хачча дириҥин тургутан көрөбүт дуо?

Оҕо сөптүк сайдарыгар, үчүгэй киһи буоларыгар кимтэн да ордук баҕарааччы, кимтэн да ордук кыһамньылаахтыы—дьиэ кэргэн, төрөппүт. Оннук эбит буоллаҕына, киһи бэйэтин педагогическай билиитин үрдэтэргэ, дьоҕурун-сатабылын сайыннарарга кыһаныахтаах. Күннээҕи түбүккэ үтүрүллэн, олох дьалхааныгар ыһыллан хаалбакка. Киниэхэ көмөлөһөөччүлэр—улуус педагогтара. Норуот педагогиката сайыннарыы—кинилэр туһаныахтаах сорукпара.

Өбүгэлэр кэмтэтиттэн, бэйэ сэнээниттэн бэсхолонон иһиэххэйин. Норуот педагогикатын тыынынан сайыннарыы омук педагогикатын сөргүтэн, туһаланан, санаан сыһыарыллыыр, билиигэ олоххо сыһыаран, киллэриитэн—айымньылаах сыһыантан саҕаланар. Саха педагогическай муударата үгэһигэр, тылынан айымньытыгар, сиэригэр-туомугар, итэҕэлигэр, оонньуутугар, үлэтигэр сөҥөн сылдьар. Сахаҕа иитии уонна үөрэтии, уһуйуу уонна такайыы былыргыттан баара. Ити барыта омукпут педагогиката дэгиттэр ылымналааҕын, бэйэтин кэминэн үрдүк таһымнааҕын көрдөрөр. Омук педагогиката тэнүөхтээҕэ—олохпут бүлүгүчүлаах көрдөнөөх бүлэ. «Из всех традиций, передаваемых из поколения в поколение, важнейшими являются педагогические» (академик Г. Волков).

Кирилл ПЕРМЯКОВ,
норуот педагогикатын ассоциациятын
улуустааҕы сэбиэтин председателэ.

БИҺИЭХЭ ЭППИЭТТИИЛЛЭР

Биһиги редакциябытыгар Хатылы олохтооҕо Т. В. Илларионоваттан «Маннык түктэри быһылы хатылаһыматар» диэн тобулоох сурук киирбитэ. Онно ааспыт сыл ахсынньыга Госдумаҕа быыбардар саҕана С. А. Попов—Сэмэн Тумат сыыһа-халты өйдөөһүүттэн собо— суох тыллаһыытыттан хомойбутун туһунан суруйбут этэ. Ону бэчээккэ таһаарбакка эрэ бурүйдээҕы көрсөн кэпсэтиҥҥэ сырыттыбыт. Татьяна Васильевна, чуолаан, маннык суруйар: «Сэмэн Тумат кэлэн нимиэхэ куолаастыыр санаалааҕын мыыппыта. Онно тута З. А. Корнилованы уонна «Былааһы—Сэбиэккэ» блокка куоластыыр биэрэр баҕалааҕым туһунан хоруйдаабытым. Онно киһим тымтан турбат дуо! Тоҕо эдэрдэри сирэ-буорга таасаабыт, тугу даҕаны уһуну-кэнэҕи толкуйдаабакка тыһунан эйбэҕи эйбэҕи санарда. кутта сыгыа. Оҕуттэн хаалан, сорох тылларын өйдөөн да хаалбатым. Эдэр киһи мээнэ сиргэттилээн олус хомойдум, хоргуттум. Хайдах быһаччы былбыгын даҕаны өйдөөбөккө хаалбытым. Онтон дьон кэмтүрэн саналаах киһибэр, блоктар куоластыыр биэрэн таһыстым».

Ити суругу С. А. Попова—Сэмэн Тумакка ахтардыбыт, билиһиннэрдибит уонна бу туһунан туох саныырлааҕын, тугу толкуйдуурун атаҕастаммыт ветераҥҥа тиэрдэригэр көрдөстүбүт. Онуоха Семен Андреевич маннык хоруйдаата:

—Сыыһа-халты өйдөөн уонна тыл-тылга киирсибиппит, кырдьык, ордук-хоһу саҥарбыппын. Олтукчубуттан кэлин наһаа хомойбутум, кыбыстыбытым. Онон Татьяна Васильевнаттан бырастыы гынарыгар көрдөһөбүн. Олохтоох участак комиссията мин сыыһа ордукхоһу саҥарбыппын туһунан улуустааҕы киин комиссияҕа биллэрбит этэ. Онон миигин ыҥыран кэпсэтиилэр, сэмэлээбиттэрэ. Үлэ ветеранын хомоппуппуттан бэйэбин буруйдааҕынан ааҕынабын. Инникитин ити мин олохпор улахан уруогунан буолуоҕа диэн Татьяна Васильевнаны эрэнэрэбин уонна киһи кыһалҕатын биэрбит депутатка кандидата Зоя Афанасьевна Корнилова кыайыылаах тахсыбытынан истиҥник эҕэрдэлиибин».

САЛГЫЫ ХАЙДАХ БУОЛАБЫТ?

БААҺЫНАЙ ХАҺААЙЫСТЫБАТА

Бу дьыл кулун тутарга Таатта улууһугар Ытык Күөлгэ улуус дьаһалтатын мунньахтыыр саалатыгар өрүс илин энэриниэҕи улуустар баа-һынай хаһаайыстыбаларын ассоциацияларын председателлэрин, бу хаһаайыстыбалар баһы-лыктарын сүбэ мунньахтара буолан ааста.

Мунньахха Саха Республикатын Правитель-ствотын Председателин солбуйааччы Е. А. Бо-рисов кыттан дакылаат оҥоруохтааҕа кэлбэккэ истиллибэтэ. Уопсайынан, Правительствоттан биир да киһи кыттыыта суох мунньахтаатыбыт. Бу мунньахха «Саха фермер» президенэ В. М. Прокопьев уонна Саха Республикатын Тыатын хаһаайыстыбатын уонна аска-үөлгэ министер-ствотын бааһынай хаһаайыстыбаларын кытта үлэни сүрүннүүр управлениетын начальнига Г. Г. Сивцев 1995 сылга бааһынай хаһаайысты-баларын үлэлэрин түмүгүн уонна Москваҕа буолбут Россия бааһынай хаһаайыстыбаларын ассоциациятын VII, Россия сири бас билээччи-лэрин союһун II съезтэрин үлэлэриттэн, тү-мүктэриттэн билиһиннэрдилэр.

Билигин республикаҕа 3696 бааһынай хаһаайысты-балара баалларыттан 1055-тэрэ 35 ассоциацияҕа түм-сэллэр. Бааһынайдар бас билиилэригэр республикаҕа баар ынах сүөһү 11,6 (42800 төбө), сылгы 9,8 (15700), сибиинньэ 14,5 (12200) бырыһыана, тыа хаһаайыстыбатын туһаныллар сир 11,8 (136300 гек-тар) уонна ол иһигэр бааһына 14,8 (17400) бырыһыана тиксэр эбит. Оттон тыа хаһаайыстыбатын бо-родууксуйаларын туттарыы маннык: эт 7800 тонна-ны (уопсай оҥоһуллубут ирээттэн 14,8 бырыһыанын), үүтү 21800 тоннаны (17,3), хортуоппуйу 8700 тон-наны (27) уонна оҕуруот астарын 4900 тонналы (25,1) туттарбыттар. Эмиэ кинилэринэн 86000 тонна от бэлэмнэммит, эбэтэр ити республикаҕа оҥоруллубут от 13,9 бырыһыаныгар тэҥ. Бу сылларга республика үрдүнэн араас суол биричиинэлэринэн 372 бааһынай хаһаайыстыбата үлэтин тохтоппут.

Республикаҕа кэтэх хаһаайыстыбаҕа сүөһү 52 (192700 төбө), сылгы 26,7 (43000), сибиинньэ 62,2 (52400) уонна сир-уот 36,4 бырыһыана баар, ол иһигэр бааһынаҕа 4000 гектар, эбэтэр 3,4 бырыһыана.

3 гектарга диэри сирдээх 201; 4-5 гектардаах 207; 6-10 гектардаах 547, 11-20 гектардаах 820, 21-50 гектардаах 1195, 51-70 гектардаах 269, 71-100 гек-тардаах 191 уонна 101-200 гектар сирдээх 190, он-тон үөһэ сирдээх 70 бааһынай хаһаайыстыбалара баллар. Бородууксуйа оҥоһуллуутугар ордук элбэ-ҕи оҥорон атыылыыр ыаахтаах бааһынай хаһаайыс-тыбаларыттан 50 гектартан үөһэ сирдээхтэр эбит.

Иккиһинэн, үбү-харчыны биэрии туһунан. 1992 сыл-га Тыа хаһаайыстыбатын министерствотыттан бааһы-найдар капитальнай тутууга бэриллэр үптэн 68 мөл. солк. ылан туһаммыттар, эбэтэр ити сылга туһа-ныллыбыт үп 2 бырыһыанын. 1993 сылга ити 6 бырыһыан үлэлтиннарыллан, 960 мөл. солк. тиэр-диллибититтэн 820 мөл. солк. туһанныллыбыт. От-тон 1994 сылга 4 бырыһыан аналламмыттан, ол эбэ-тэр 2 млрд. солк. бэриллиэхтээҕиттэн, 970 мөл. солк. эрэ туһанарыллыбыт. 1995 сылга 6,6 бырыһыан, эбэтэр 4,6 млрд. солк. бэриллиэхтээҕиттэн 800 мөл. солк. туһанарыах буолан баран, күн бүгүн солкуо-бай да суох. Дьиҥэр, правительство-эссэ 1993 сыл-лааҕы уураахтынан Тыа хаһаайыстыбатын министер-ствотыгар көрүллэр капитальнай тутуу үбүттэн бааһынай хаһаайыстыбаларыгар сыл аҕыһа ол 15 бы-рыһыана туһанарыллыахтааҕа. Ити ыытыллыбакка кэллэ, оттон аастыт сыл киэҥэ олох да мэлийдэ. Сири оҥостууга үбү-харчыны көрүү маннан ордуга суох. 1994 сылга 1 млрд. солк., оттон 1995 сылга 1 млрд. 40 мөл. солк. эрэннэриллэн баран, 660 мөл. солк. эрэ техника ылыллан атыыламмыт.

Аны 1994 сылга Президент М. Е. Николаев баа-һынай хаһаайыстыбаларыгар 10 млрд. солк. көмөҕө анаан бэрдэрбититтэн 5 млрд. солк. эрэ бэриллибит, ол да 150 бырыһыаннаах кредит быһыытынан уонна техника атыылаһаан булумууга туһанарыллыбыт. Ити эрээри аны ол кредит бырайыана эрийэн эрэр эбит. Өссө 20 тыһ. дуолларга тэҥнэһэр валютаны тыа хаһаайыстыбатын бородууксуйаларын астааһыныгар анаан бэриллибитэ эмиэ сураҕа да суох сүппүт. Итинэн, биһиги, кэлин 1,5 сылга бааһынай хаһаа-йыстыбаларын сайыннарыыга правительство, государство өрүүттэн болҕомто суох буолбута ирдэнхайдын костор, оҥоһуллуохтаах да кэмэ, үп-харчы ааһыры-һыгар тиэрдиллибэт, хонтуруолламмат.

Информациятын түмүгүнэн В. М. Прокопьев пра-вительствоҕа, Президеҥҥэ аадырыстаан маннык этии-лэри киллэрдэ: бааһынай хаһаайыстыбаларын ассо-циацияларын толуоктаан босхолотуу; Президент биэр-бит 5 млрд. солк. кредитин төнүннэрүүнү 1997 сылга диэри уһатыы; техникаҕа анаан (лизиҥҥэ) 10 млрд. солк. көмөнү оҥоруу; капитальнай тутууга 5 млрд. солк. көрүү; саҥа тэриллэр бааһынай хаһаайыстыба-ларыгар 5 млрд. солк. кредити көрдөрүү; кадрдары бэлэмниэһиннэ 200 мөл. солк. көмөнү оҥоруу; баа-һынай хаһаайыстыбаларыгар 10 тэбиэттэн үөһэ сүө-һү турар хотоннорун оҥостуннуулларыгар ороскуоттарын сабыныга анаан бюджеттан 50 бырыһыаныгар компенсация көрөргө; 1996 сылга уматыкка 50 бы-рыһыаннаах чэпчэтиини оҥорорго (10 тыһ. тонна уматыкка, 10 тыһ. тонна солярка); «Саха-фермер» ассоциация үлэлиир штатын 16 киһиэхэ диэри эбэн, ассоциация бары бопуруоһу бэйэтигэр ылан үлэлиир кыаҕын үрдэтэргэ.

Россия бааһынай хаһаайыстыбаларын ассоциация-тын VII съеһин уонна сири бас билээччилэр союз-тарын II съеһин туһунан бэлэмкэ сонтоохтүн ырда-тыллыбыта; онон ол туһунан кэпсээбэппин. Бу Таат-таҕы мунньахха 11 киһи тыл этэ. Улуус баһылы-га В. Х. Кашкин кыттыгга, улуус балаһыанньатын билиһиннэрдэ. Манна 134 бааһынай хаһаайыстыба-лара баалар эбит, коллективнай хаһаайыстыбалар, агрофирмалар техникалара эргэрэннэр, кэлиҥҥинэтэргэ бааһынай хаһаайыстыбалара бэйэлэрин техникаларынан хото көмөлөһөллөрүн, биирдэ үлэлиин сатыыллары бэлиэтээбитэ толкуйу үөскэтэр. Этиилэр сүрүн хайысхалара салгыы хайдах буолабыт диэн бопу-руоска туһаайыллыбыта. Туох-ханнык иннинэ, тыа си-ригэр бааһынайдар төрүт укулааты тутар, саҥа мен-талитеты үөскэтэр диэн быһыыдарынан, кинилэргэ правительство, Президент болҕомтолорун ууралларыгар, бааһынайдар туруорсууларын, этиилэрин истэл-лэригэр, бааһынай хаһаайыстыбаларын сайыннарыыга бары усулуобуйаны тэрийиэллэригэр санааларын ту-руорустулар. Иккиһинэн, тыа хаһаайыстыбатыгар бааһынай бас билиини киллэрэри сүрүн сорук бы-һыытынан туруордулар. Маны түһэттэргэ, коллек-тивнай предприятиелар олох эстэ илиэктэринэ, баҕа-лаахтары хаайбакка, бааһынайга ыытарга этэллэр.

Үсүһүнэн, государственнай өйөбүлү тыа хаһаайысты-батын бородууксуйаларын оҥорооччуларга барыла-рыгар тикэйиннэрэр сөп, коллективнай хаһаайысты-баларга эрэ буолбакка диэн буолла. Маньыаха сүрүн мэһэй-туорай буолааччынан Тыа хаһаайыстыбатын министерствотын ааттаатылар. Уопсайынан, реформа алларыттан саҕаламмыта, дьиҥ үлэһит киһи өйө-са-наата, бүгүҥҥү олоҕу саҥалыы көрүүтэ, ылыныыта урутаабыта, оттон үөһэ салалта хаалан, кэнниттэн олорсон иһэрэ кирдиттиэлэнин. Төрдүһүнэн, тыа си-рэ кооперациялаһыы суолунан үктэниэ, оҥуоха госу-дарственнай өйөбүллээх буолуохтааҕа ахтылынна. Холобур, бородууксуйаны астааһын, МТС-тары тэри-йии, саҥа технологиялары киллэрии, племенной үлэни ыытыы, сиртэн бородууксуйаны ылыы курдук сүрүн хайысхаларга.

Бэсиһинэн, бааһынай хаһаайыстыбаларын оҥорор бородууксуйалара аҕыйаҕын туһунан дөйбөҕү тохто-тон, кинилэр уга-хаҥас туттар бородууксуйаларын учуоттааһыныгар статуправлениеларга саҥа механизм толкуйдаарыгар бириэмэ кэлбитэ ыйылынна. Алты-һынан, бааһынай хаһаайыстыбаларын боппуруостара, кинилэр үлэлэрэ, дьарыктара наукаҕа сиһилии үө-рэтиллибэтэҕэр, иҥэн-тоҥон сырдатыы суоҕар тохтоо-тулар. Бааһынай хамсааһынын бүтүннүүлээх-сарсыҥ-ҥылаах курдук санаан, кэтэһии-кэтамэҕайдээһин ор-то баһыйар. Оттон бу дойду историятыгар биир үө-рэтиллэр хамсааһын буолара саарбаҕаламмат. Сэтти-һинэн, тыа хаһаайыстыбатын бородууксуйатыгар сыаналары олохтооһуҥҥа сапаалар этиллинилэр. Хо-лобур, государство ынах төбөтүгэр компенсация биэ-рэр уонна үүккэ атыылаһыллар (закупочнай) сыана баһар. Маньыах атыыланар сыана тыа сиригэр уон-на куоракка атыылааһыныгар араастаах буолара сөп. Ол курдук тыаҕа килиэ үүт 2000, оттон куоракка 3000 солк. атыыланар гына. Быһата, инфляция үүнэ-тэһиннэ суох дириҥэн турар кэмигэр сыананы олох-тооһуҥҥа ньымса политика бараара наада. Ол туһу-нан кэпсэтии барбыта ирдаттэ эрээри, ону сүрүннүүр механизм булулла, олохтоно илигэ үгүс ыарахатта-ры үөскэтэр. Ахсыһынан, тыа хаһаайыстыбатын бо-родууксуйатын оҥорооччуларга нолуокка чэпчэтии-лэри көрөргө үгүстэр тохтоотулар. Атыннык эттэх-хэ, нолуогу биир көрүҥҥэ — сиргэ киллэрэри туруо-рустулар. Эмиэ манна бааһынай хаһаайыстыбаларын отчуоттарын күнү-ыйы ыыппат гына судургутутар туһунан аҕыннылар. Тохсуһунан, «Саха-фермер» ассоциация салалтата бу туруорсуулары сыыска-буорга түһэрбэккэ, чопчу ылсан үлэлиэхэригэр эти-линнэ. Чуолаан, правительствоҕа, Тыа хаһаайысты-батын министерствотыгар бааһынайдар интэриэстэ-рин күүскэ туруорсуохтаах, үлэтин, тэрээһинин тэ-тимиэхтик ыытыахтаах диэн бэлиэтээтилэр.

Бу мунньах түмүгүнэн Саха Республикатын Пре-зидентэ М. Е. Николаев аатыгар илин эҥэр улуустар бааһынай хаһаайыстыбаларын баһылыктарын сурук-та бэлэмнэннилэн тиэрдиллэрэ уурааххa киирдэ. Ма-ныаха анал комиссия бигэргэннэ. Иккиһинэн, Пре-зиденҥэ уонна правительствоҕа туруорсууга анаан 1996 сылга бааһынай хаһаайыстыбаларыгар көмөлө-һүүгэ сыаллаах дьаһаллар бырайыактара бигэргэн-нилэр.

М. КОРЯКИН,
улуус бааһынай хаһаайыстыбаларын ассоциациятын председателэ.

Депутат быһыытынан үлэм, сокуоннарга санааларым

(Бүтүүтэ. Иннин 1 стр. көр).

Улуустар дьаһалталарын баһылыктарын, Улуус Мунньаҕын председателин солбуйааччыларын, Госу-дарственнай Мунньах народнай депутаттарын холбо-һуктаах семинардарыгар Хаҥалас улууһун дьаһалта-тын баһылыга Абрамов В. С., икки палата депутат-тара бюджет оҥоһуутугар мөлтөхтүк кытталлар диэн матыыптаан, акыгысны быыбартан улуустар дьаһал-таларын баһылыктара автоматическайдык республи-ка палататын депутаттара буолуохтаахтар диэн са-наатын этэр.

Иниики энигтим курдук, Саха сирэ федерация буолбатах, онон икки палаталаах парламент кэлбүү-һэ суох уонна практикаҕа бэйэтин даҕаастаабата.

Иккиһинэн, улуустар дьаһалталарын баһылыктара чааастатык правительство муньаҕар мустан, улуус-тарын бэрэстэбиитэллэрэ буолан, улуустарын инте-рэстэрин көмүскүүллэр. Оннo эбии өссө депутат буолан кэлэн сессия аайы олордохторуна, сатаан да үлэлээбэттэригэр тиийэллэр. Саамай сатаммата диэн улуустар дьаһалталарын баһылыктара, тоҕо да быы-бардаммыт буолбуттарын иһин, автоматическайдык Республика Палататын депутата буолбатахтарына, ситэриилээх уонна бэрэстэбиитэллээх былаастар тыырсыыларын принцибэ кэһиллэр.

Этиллибит мунньахха Улуус Мунньаҕын депутатын статуһун, улуус дьаһалтатын баһылыгын туһунан сокуоннары ылыахха диэн сөптөөх этиилэр, итиннэ Улуус Мунньаҕын депутаттарыгар кэһиллиэнньэтэн аҕахыттан тутулуга суох хас биирдии нэһилиэк-тэн биир депутат баар буолара сөп этэ диэн үчүгэй этиилэр киирдилэр.

Бэрэстэбиитэллэр Палаталарыгар «Олохтоох сала-йыыны» туһунан сокуон ылыллыахтаах. Барыла оҥ-чулла сылдьар. Российскай Федерацияҕа ити сокуон сүрүн принциптэрэ ылыллыбыттара. Саамай кыаллы-баҕа диэн Россия Конституциятын 11 ыстатыйатын утарар. Бу, быһаччы эттэххэ, государствоны уонна государственнай былааһы суох гыныахтаах, граж-данскай обществоҕа киирэн сокуона буолуохтаах. Маннык балаһыанньа олох үрдүктүк сайдыбыт госу-дарствоҕа баар буолар. Оттон Россия дьэ атаҕар ту-ра сатыы сылдьар. Онон бу сокуон финансовай хаачыллыытын оҥорор кыаҕа суох. Сокуону экспе-римент быһыытынан ылыахха эрэ диэн ылыахха сөп. Ол гынан баран, ол сокуон хаһан да үлэлиэ суоҕа уонна республиканы сатарытыа. Онон олус ыксыыр сатаммата буолуо. Ити туһунан Николай Иванович Соломов этиитэ сөп дии саныыбын.

Сокуоннаска уонна тас сыһыаннаһыыларга комитет билигин 8 сокуон барылын тэбис-тэҥҥэ оҥоро сыл-дьар. Ол иһигэр «Президент» туһунан сокуону. Хас да саҥардыылары киллэрэр санаалаахпыт гынан ба-ран, Конституциттан ингиэ сытабыт. Конституциябы-тын саҥардар кэм кэлбитэ ыраатпыт эбит.

Бу сырыыга Президент болоҥуочуйатын болдьо-ҕун уһатыы, болдьоҕо бүтүөн иннинэ быыбардааһын туһунан мөккүөрдээх боппуруостары суох гынан чуолкайдаары сылдьабыт. Президент үлэлээн бүппү-түн кэнниэ социальнай мэктиэлээһинин туһунан боп-пуруос хайаан да быһаарыллыахтааах.

Сокуоннаска уонна тас сыһыаннаһыыларга комитетын председателэ, народнай депутат.
Макар ЯКОВЛЕВ.

БЭРТЭЭХЭЙ БЫЫСТАПКАНЫ КӨРДҮБҮТ

Сааскы каникул күннэригэр Кытаанах орто ос-куолатын учуутала Е. Т. Миронова бэйэтин уонна кини үөрэнээччилэрин быыстапката Болтоҥо Куль-туратын дьиэтин фойетыгар көрдөрүүгэ туруору-луна. Лаба Коркина, Слава Потапов, Мила Попо-ва, Матвей Яковлев, Паша Монастырева, Шура Бо-рисова туостан, керамикаттан оҥоһуктара, акваре-линан уруһуйдара олус биһирэннилэр. Оттон Евдо-кия Тимофеевна уруһуйдаабыт мэтириэттэрэ, на-тюрмордара, айылҕа көстүүлэрэ биһиги биир дой-дулаахтарын интэриэһин тарта.

Николай ИГНАТЬЕВ, Болтоҥо.

ПОТАПОВ Константин Дмитриевич

Республика норуотун үөрэҕириитэ ыар сүтүктэннэ. Сэрии уонна үлэ ветерана, Саха Республикатын үтүөлээх учуутала, улуус бочуоттаах гражданина Константин Дмитриевич ПОТАПОВ уһун марахан ыарыыттан 87-с сааһыгар сылдьан бииһиги кэккэбиттэн өлөн туораата. Кини Боотуруускай улууһун 1 Хайахсытыгар төрөөбүтэ. Чэркөөххэ ситэтэ суох орто оскуоланы бүтэрбитэ. Билиигэ-көрүүгэ баҕалаах уолу Дьокуускайдааҕы педтехникумҥа үөрэххэ ыыппыттара. Итини бүтэрбит үгүс ычча т суруйааччы, наука уонна культура деятеллэриниэн, салайар үлэһиттэринэн буолбуттара.

К. Д. Потапов Чурапчы сэттэ кылаастаах оскуолатыгар директордаабыта. Ити сылларга бары бүттүүн үөрэхтээһин хамсааһына киэҥник тэнийбитэ, нэһилиэктэргэ оскуолалар аһыллыбыттара. Ол гынан баран учууталлар тиийбэттэрэ улахан мэһэйинэн буолбута. Эдэр директор сэттиһи бүтэрбит, билиигэ-көрүүгэ баҕалаах ычча ттары үөрэтэ түһээт, учууталлата ыыталыыра. Н. К. Крупскай аатынан пединститупу бүтэрэн 1937 сылтан Чурапчытааҕы педучилищеҕа директордаабыта. Кинини тутууну ситэртэрбитэ, баай библиотеканы тэрийбитэ, үөрэх тэриллэрин булаттаабыта, үөрэнээччилэр олорор дьиэлэрин туттарбыта, остолобуойу, кулуубу үлэҕэ киллэрбитэ. Үс иллиигэр орөйуоннар учууталларын аттестациялыыр комиссия председателэ К. Д. Потапов өччотооҕу кырыктаах кэмнэ учууталлары тутууттан-хабыыттан, хаайыыттан эр санаалаахтык көмүскээпитэ. Кини туруорсуутунан үгүстэр хара балыыртан өрүһүллүбүттэрэ. Сэрии икки сылыгар соҕотох үрдүк үөрэхтээх училище директорын армияҕа ыыбыттара. Урааты сорудаҕы толорор истребителлэр полкаларыгар партком секретарынан, политругунан сулууспалаабыта, өлөр-тиллэр хапсыһыыга летчиктары алҕаан атааран, көрсүһэрэ. Кини полкатыттан сүүстэн тахса Советскай Союз Геройа үүммүтэ.

Сэрии кэнниттэн Дьокуускайдааҕы педучилище директорынан, республика норуот үөрэҕириитин министрин солбуйааччынан үлэлээбитэ. Үтүө сүбэһиппит, үйэбит тухары сүгүрүйбүт, холобур туттубут тапталлаах учууталбыт быдан дьылларга бырастыы.

Үөрэх управлениетын начальнига М. А. Никифоров, улуус бочуоттаах гражданнара Г. Д. Ефимов, Р. М. Сапаин, СР үтүөлээх учуутала Д. С. Постников, ветеран учууталлар К. Т. Аржаков, А. В. Попов, И. Е. Саввин, Д. А. Илларионов, К. Н. Субуруускай.

МАХТАНАБЫТ

Одьулууҥҥа буолбут быһылааҥҥа түбэспит бииһиги оҕолорбутугар моральнай-материальнай көмөнү оҥорбуттарыгар Д. П. Коркин аатынан республиканскай спортивнай орто интернат-оскуола администрациятыгар улахан махталбытын биллэрэбит. Баҕарабыт чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, дьолу-соргуну.

Татьяна, Иван Пудовтар,
Валентина, Николай Марковтар.

x x x

Педагогическай үлэ, тыыл ветерана, улуус ытыктабыл учуутала МАКАРОВ Егор Никифорович 80 сааһын, үлэтин 40 сыллаах үбүлүөйдэрин үөрүүлээхтик атаарарыга кэлэн ыттыыны өлбүт урукку үөрэнээччилэригэр, үлэлээбит коллективыгар, кэлин бииргэ үлэлээбит коллегаларыгар, бары аймахтарбытыгар, биир дойдулаахтарбытыгар бииһиги үөрүүбүтүн үллэстибиккитигэр махтанабыт.

Сылаас нэһилиэгин дьаһалтатыгар, тэрилтэлэригэр, улуустааҕы үөрэх управлениетыгар Егор Никифорович үбүлүөйүн үрдүк тэрээһиннээхтик ыыппыккытыгар барҕа махталбытын хаһыат нөҥүө тиэрдэбит.

Оҕолоро, аймахтара.

БИЛЛЭРИИ

«Мэри Кэй Косметикс» фирма консультана бастыһааныйдык төлөбүрэ суох консультацияны оҥорор, бу фирма косметическай бородууксуйаларын атыылыыр уонна олорго сакаастары ылар.

21-674 телефонҥа билсэргитигэр.

АТЫЫЛЫЫБЫТ

Бэйэбит ыскыллаппытыттан:

ДВП-ны—1 устуукатын 60 тыһ. солк.

7 секциялаах радиаторы—550 тыһ. солк.

Түнүк таһыла—1 кв. метрэ 45 тыһ. солк.

Задвижкалар—100 диаметрдаах 1 мөл., 80 диаметрдаах 600 тыһ., 50 диаметрдаах 450 тыһ. солк.

15 диаметрдаах вентиль—30 тыһ. солк.

Билиитэ оһох комплегэ—450 тыһ. солк.

«Минскэй» мотоцикл—4 мөл. солк.

Сиппиэс чаас араас көрүҥнэрин, ас-үөл бородууктаҕарын.

«Кыым» ХЭТ.

x x x

«Иж-Планета-5» мотоцикла—7 мөл. солк.

Рис куруппатын—1 кууллаах 350 тыһ. солк.

Аадырыһыт: Чурапчы сэл. Красильников уул. 6 №-рэ. Тел. 21-182, 21-231.

x x x

7,5 см кэтиттээхтик ылар электрическэй устуруустары. Сыаналара—600 тыһ. солк.

Электрическэй «Парма» эрбиилэри—1 мөл. 500 тыһ. солк.

Электрическэй дисковай эрбиилэри—900 тыһ. солк.

Фрезерныай станоктары—800 тыһ. солк.

Электрическэй лобзиктары—600 тыһ. солк.

Ахсааннара аҕыйах, тиэтэйиҥ!

Тиксибэтэхтэртэн утары харчынан урутаан төлөөһүнүнэ сайаапкалары хомуйабыт, сыаналара—кэнсэтиинэн, чэпчэтиилээх.

Чурапчы сэлиэнньэтин киин рыногар атыылыыбыт. Үлэ чааһын кэнниттэн 21-098 телефоҥҥа билсиҥ.

x x x

Чурапчытааҕы «Агроснаб» АО бэйэтин ыскылаатыттан:

КПД-4 икки буруустаах тракторнай охсордору, КПК-2,1 маарканаах көлө охсордорун, ГВК-3,5 маарканаах Т-25 тракторга холбонор от мунньарын, ПЛН-4-35 түөрт корпустаах, ПЛН-6-35 алта корпустаах булуугтары.

Аҕыйах ахсааннаах бүтэһик польскай кухоннай ибордары.

Трактор, автомашина араас сиппиэс чаастарын, аккумуляторлары, трактор, автомашина илин, кэлин тааһтарын, подшипниктары, спец-таҥастары уо. д. а.

Тэрилтэ лизиҥҥовай, о. э., төлөөһүнэ үс сыл болдьохтоох фондаҕа кэлэр УПФ-1 маарканаах МТЗ тракторга олорор погрузчикка, Т-16 шасси тракторга сайаапка хомуйар. Техника Дьокуускай баазатыгар кэлэн турар.

АО администрацията.

x x x

Бас-гитараны, «Касио» уонна «Ямаха» синтезатордары 26-730, (Чакыр) телефоҥҥа билсэргитигэр.

x x x

Сүүрэ сылдьар үчүгэй туруктаах ВАЗ-2121 («Нива») автомашинаны. Сыаната—25 мөл. солк. Чурапчы сэл. Колхознай уул. 33 №-гэр билсэргитигэр.

x x x

«МИН ДУУҺАМ ЫЛЛЫЫР» диэн САНГА ЫРЫАННЬЫГЫ. Тулсаҕайдык оҥоһуллубут кинигэ тэрилтэлэргэ. Пиэрибэй Маай бырааһынньыгын, атын да бырааһынньыктары, дьаһаллары атаарыыга, сыҕайбалары оҥорооччуларга, доҕоттторго, табаарыстарга бэлэхтэхэй бэлэҕиниэн буолуо. Сыаната—15 тыһ. солк. «Санга олох» хаһыат редакциятыгар атыылланар. Тел. 21-265.

ПРОДАЮ

Персональные компьютеры 486ДХ-4 и Пентиум-100 с комплектами мультимедиа. Принимаю заказы на компьютеры любых конфигураций. Ремонтирую персональные компьютеры и копировальные аппараты «Канон». Цены значительно ниже чем в Якутске. По всем вопросам обращаться в рабочее время по телефону 21-598.

АТАСТАҺАБЫТ

Сыл тохсыбыт икки ыанар ынаҕы (оҕолоохтор) легковой автомашинаҕа атастаһабыт. Чурапчы сэл. Орджоникидзе уул. 42 №-гэр кэлэн эбэтэр үлэ биризиэтигэр 21-271 телефоҥҥа билсэргитигэр.

Эҕэрдэлиибит!

Күндүтүк саныыр эдьиийбитин, Чакыр нэһилиэгин олохтооҕун АЛЕКСЕЕВА Елена Егоровнаны сандал сааһы көрсө төрөөбүт кэрэ бэлиэ күнүгүнэн, үйэ аҥардаах үбүлүөйгүнэн истиҥник эҕэрдэлиибит.

Ыһыгыны, бырааттаргын-балыстаргын, иитэн-үөрэттэрин, үлэһит дьон оҥортообут күндү киһибит буоллаҕын. Барыбыт тусутугар баргыммат кыһамньыгар, күүс-көмө, сүбэ-ама буола сылдьарыҥ иһин сүһүөхтээх баһыбыт сүгүрүйэн туран барҕа махталбытын тиэрдэбит.

Үтүө мааны, тапталлаах эдьиийбитигэр чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, үөрүү-көтүү, дьол-соргу арыттаах үһүн дьоллоох олоҕу баҕарабыт.

Мугудайтан Толстоуховтар, Амма Алтаныттан, Төлөйтөн, Чакыртан Адамовтар, Чурапчыттан, Чакыртан Алексеевтар.

x x x

Ытыктабыллаах Антонина Петровна ПЕТРОВА! Чэпчэки атлетикаҕа Саха Республикатын спордун маастара буолбуккунан итиитик, истиҥник эҕэрдэлиибит. Эйигиниэ, республикабыт элбэх төгүллээх чемпионкатынан, бииһиги сирдээхтик киэн туттабыт, холобур оҥостобут. Үүнэр көлүөнэни иитиигэ айымньылаах үлэни, спорка үрдүк ситиһиилэри, дьиэ кэргэҥҥэр, аймах-билэ дьоҥҥор дьоһун доруобуйаны, дьолу-соргуну, үтүөнү-кэрэни баҕарабыт.

Чакыр орто оскуолатын педколлектива.

САЙААПКА ХОМУЙАБЫТ

«Сахамебель» ГПП оҥорон таһаарар мааныык бородууксуйаларын бэйэтин маҕаһыынын сыаналарынан аҕалан биэрэргэ сакааһ ылабыт:

«Туймаада» стенка набора—6 мөл. солк.

Спальнай гарнитур—10 мөл. солк.

Сымнаҕас мэбэл набора—6 мөл. солк.

Үс аанаах ыскаап—1,7 мөл. солк.

Икки аанаах ыскаап—1,3 мөл. солк.

Кухоннай набор—7 мөл. солк.

Аадырыспыт: Чурапчы сэл. Рабочай уул. 19 №-рэ. Тел. 21-982.

«Кыым» ХЭТ.

АТЫЫЛЫЫБЫТ

1992 сыллааҕы «Киа-Бэде-Бонго» 1,5 т уйуктаах грузовой дизель автомашинаны. Тел. 21-492.

Аҕабыт, эһэбит, тыыл уонна үлэ ветерана, саха отоһута, Чурапчы сэлиэнньэтин олохтооҕо

ПАВЛОВ Яков Иннокентьевич

93 сааһыгар ыарахаттыы ыалдьан өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, аймахтарыгар, табаарыстарыгар, билэр дьонугар иһитиннэрэбит.

Оҕолоро, кийииттэрэ, күтүөттэрэ, сиэннэрэ, хос сиэннэрэ.

Эргиэн бөһүөлэгин олохтооҕо

МАКАРОВ Иван Петрович

эдэр сааһыгар хомолтолоохтук өлбүтүнэн дириҥник кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

—Эдьиийигэр Чурапчы сэлиэнньэтин «Кэтэлык» оскуола-сад директорыгар Варвара Петровнаҕа, кини кэргэнигэр Егор Васильевич Пудовтарга, төрөппүттэригэр, бары аймахтарыгар, табаарыстарыгар «Кэтэлык» оскуола-сад коллектива.

Таптыыр оҕобут, бырааппыт, убайбыт, Мэҥэ-Хаҥалас Табаҕа бөһүөлэгин олохтооҕо

ФЕДОРОВ Виктор Петрович

хомолтолоохтук өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, бары аймахтарыгар, билэр дьонугар, бииргэ үөрэммит табаарыстарыгар иһитиннэрэбит.

Ийэтэ, бииргэ төрөөбүттэрэ, күтүөттэрэ, аймахтара.

Кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

—Ийэтигэр Бродникова Евдокия Спиридоновнаҕа, бииргэ төрөөбүттэригэр, чугас дьонугар, бары аймахтарыгар табаарыстара, бииргэ үөрэммиттэрэ.

Редактор Г. Г. ПОПОВ.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 каз. ТЕЛЕФОНЫ: редактор — 21-332, отделы — 21-265, общий — 21-565.

Учредители (соучредители) газеты — Редакция, Администрация улуса, Национальная издательско-полиграфическая компания «Сахаполиграфиздат». Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам. Индекс газеты: 54907. Объем—1 усл. п. лист, на 4-х страницах.

Автор суруйар этиилэр санаа редакция позициятыгар мэлдьи сөп түбэһэр буолбаттар. Суруллубут матырыйааллар чахчылар кырдьыктаахтарыгар эппиэтинэһи автор тус бэйэтэ сүгэр.

ЗАКАЗ №44. Чурапчинская улусная типография Национальной издательско-полиграфической компании «Сахаполиграфиздат». с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 каз. Подписано в печать 10.04 18 ч. (гр. 18.00). Тираж 3369.